

GUNGADHUR RUDIMENTS OF GRAMMAR.

लघुव्याकरण.

48.1359

हेंपुस्तकशाळांत पदणाया

वालकांकरितां

मंगाधररामचंद्र टिळकशांनीं

केले.

त्याची ही पुनरावृत्ति सभासून

रत्नागिरी रुथेंजगन्मित्र

छापवान्यांत छापिली.

शके १७८१ सन १८५९

Manohri

1393

आर्या.

व्याकरणथारपाहू,जातांहोतीलफारआयास॥
धनहीबहुतबिलगै,तैसाअभ्यासहीकरायास॥१॥
ह्यास्तवसंक्षेपेंहें,कथिलेंव्याकरणलोकहितकरसें॥
योडयाधनेंअमानें,वाटेमजलाअसेअधीकरसें॥२॥

श्लोक.

भाषास्यसिंधूंतिलशब्दरत्ने,
लोकोपकारास्तवफारयत्ने॥
घेऊनगंगाधरबालकांशी,
देतोअशासंहरभूषणांशी॥१॥

प्रस्तावना.

व्याकरणाचा उपयोग सर्व मनुष्यांस आहे. स्वभाषेचें व्याकरण शिकल्या पासून आपल्याभाषेचें ज्ञान चांगलें होतें, व शब्द किंवा अक्षर समजतें, इतकेंच नव्हे; तर कोणती ही परभाषा शिकणें फारसुलभ पडतें. श्याज करितां स्वभाषेच्या व्याकरणाचें ज्ञान करून घेणें, हे मनुष्य मात्रास योग्य आहे.

सांप्रत थोडक्यांत व्याकरणाच्या मूळ तत्वांचें ज्ञान होण्यासारखें बालव्याकरणाचें पुस्तक आहे, परंतु तें शिकल्यानें सर्वत्र निर्बाह होत नाही, श्याज करितां गंगाधरशास्त्री, दादोबा श्यांच्या व्याकरणांतील कांहीं विषय पहावे, तर ते मोठ्या मोठे संस्कृत शास्त्रांनीं प्रसिद्ध असून फारच लांब आहेत; श्यामुळे शिकणारांच्या बाल बुद्धीस समजत नाहीत, व स्मरणान

(२)

ही रक्षात नाहीत; म्हणून ग्रंथावरून व्याकरण कर
ण्यास अडचण न पडण्या सारिखें लहानसें व्याक
रण असण्याची बहुतांची इच्छा पाहून, हें पुस्तक
केलें आहे. द्याच्या जसजशा आवृत्ति छापत जा-
तील तसतशी द्याची अधिक अधिक सुधारणा हो
त जाईल.

हें पुस्तक व्याकरण शिकणाऱ्या बालकांचे पु-
ष्कळ श्रम कमी होण्यास उपयोगी पडावे, अशी-
जगानियंत्या परमेश्वराजकडून ग्रंथकर्त्याची प्रार्थ
ना आहे, तीत्यानें आशीर्वाद देऊन सिद्धीस नेल्या
चें ग्रंथकर्ता श्रवण करील, तर त्याच्या सर्व श्रमा-
चा परिहार होईल.

सूचना.

ही पुनरावृत्ति मीं यथामति रुधाकृत मेहरबान-
 सेजर क्यांडी साहेब मराठी व्रान्सलेटर इजुकेशन-
 ल डिपार्टमेंट ह्यांजकडे तपासण्या करितां पाठवितां.
 ती ह्यांनी लोकोपकारार्थ राजमान्य राजश्री परशुराम-
 मपंत तात्या गोडबोले ह्यांच्या सहायाने पुष्कळ श्रम
 घेऊन शोधिली; व किती एक विषय अधिक घातले;
 ती प्रत मेहरबान डॅरेक्टर आफ्फ क्लिक इन्स्ट्रु-
 क्शन्स साहेब ह्यांनी पसंत केल्यावरून आपिली.

बंधकर्ता.

महाराष्ट्रभाषेचे व्याकरण.

व्याकरण म्हणून एक विद्या आहे, जी शिकल्याने बोलणे व लिहिणे शक्य किंवा अशक्य हे समजते. शास्त्रविद्येचे वर्णविचार, शब्दविचार, आणि वाक्यरचना असे तीन भागकेळे आहेत.

भाग पहिला वर्णविचार.

अ पासून झपर्यंत वाचून वर्ण आहेत, ज्यांचे स्वर आणि व्यंजन असे दोन भेद आहेत. वर्णासकार मध्य लागून अकार, ककार, हकार, अक्षीनाये होतात.

स्वर.

ज्यां शिवाय अक्षर होत नाही, व स्वतंत्रतेने ज्यांथा स्यष्ट उच्चार करिता येतो, असे जे वर्ण अ, आ, इ, ई, उ, ऊ, ऋ, ॠ, ए, ऐ, ओ, औ, अं, अः, ते स्वर ही-

* अं, अः हे स्वतंत्र स्वर नाहीत, परंतु लोकांत बारा स्वयं मध्ये धरले आहेत, म्हणून एथे सरांत घातले आहेत.

(५)

त. घां चं ह्रस्व, दीर्घ, संधिस्वर, अनुस्वार, आ. णि धि
सर्ग, असे पांच भेद आहेत.

ह्रस्वस्वर.

अ, इ, उ, ऋ, लृ, हे पांच ह्रस्व स्वर, हे च मुळचे सु
ख्य होत.

दीर्घस्वर.

आ, ई, ऊ, ऋ, लृ, घां ना दीर्घ स्वर म्हणतात.

संधिस्वर.

ए, ऐ, ओ, औ, हे चार संधि स्वर किंवा संयुक्त स्वर
आहेत.

+ ह्रस्व स्वरांना लघु (एक मात्रक) आणि वाक्यांच्यांत गुरु (द्वि-
मात्रक) असे म्हणतात.

* लृ, ला दीर्घत्व नाही असा संस्कृतांत नियम आहे.
‡ एक जातीय दोन मुख्य स्वर मिळून दीर्घ स्वर होतो यामिन्न जा
तीय दोन स्वर मिळून संधिस्वर होतो, असे मा. ल. न. भाषेतील किती एक
अलीकडील पंडितांचे मत आहे. म्हणजे अ आणि अ मिळून आ, इ त्या
दि जसे मूळ + अक्षर = मुळाक्षर, हरि + इच्छा = हरीच्छा, भानु + उद
य = भानुदय, पितृ + ऋण = पितृण, घां च म मा जे अ आणि इ मिळून ह

(६)

अनुस्वार आणि विसर्ग.

अं ह्यास अनुस्वार आणि अः ह्यास विसर्ग असें म्हणतात, अनु म्हणजे मागून, आणि स्वर म्हणजे ध्वनि, ह्यावरून कोणत्या ही स्वराच्या उच्चारणानंतर नाकांतून जो ध्वनि निघतो, त्याला अनुस्वार म्हणतात. तसेच कोणत्या ही स्वराच्या उच्चारानंतर हकारासारिखा ध्वनि निघतो त्यास विसर्ग असें म्हणतात. लक्षणान सांगितलेला अ हा स्वर अनुस्वार किंवा विसर्ग नव्हे; परंतु अनुस्वार आणि विसर्ग ह्यांचा बोध कोणत्या ही स्वराच्या वांचून होत नाही, ह्याज करितां कोणता तरी स्वर व्याख्याचा, तो पहिलाच घेण्याची रूढि आहे, म्हणून तोच एथें घेतला आहे. अनुस्वार

इत्यादिजसें कख+क=कख, एक+एक=एकैक, पर+उपकार=परुपकार, जल+ओष=जलोष ह्या उदाहरणास संस्कृतांत अचसपि म्हणतात; ह्यांतील किती एकास बोधकें आहेत, उ० मृत+अंड=मार्तंड इ०; परंतु त्यांचा समावेश अशा लक्षण पुस्तकांत होण कठीण आहे.

वें चिन्ह अक्षरावर एक बिंदु आणि विसर्ग वें चिन्ह-
 अक्षरा पुढें दोन बिंदु असें असतें. अनुस्वाराचा उच्चार
 र पुढील व्यंजनाच्या वर्गाच्या शेवटल्या व्यंजना प्रमा
 णें होतो, य किंवा ल पुढें असल्यास त्या सारिखाच
 होतो, आणि र, व, श, ष, स, ह, ज्ञ, यांतील एकादें
 व्यंजन पुढें असल्यास व सारिखा होतो. अनुस्वा-
 रा पुढें स्वर येतच नाही; उ० अंक (अङ्क), बचना-
 (वञ्चना), कंठ (कण्ठ), संत (सन्त), रंभा (रम्भा),
 संयोग (सय्योग), संलग्न (सलुग्न), संरक्षण (स
 वरक्षण), संवाद, संशय, दंष्ट्रा, कंस, सिद्ध, संज्ञा, इ०
 परंतु केवळ मराठी शब्दांतील किती एक शब्दांच्या
 ज्या स्वराचा उच्चार करतांना नाकांतून हळका ध्वनि
 निघतो त्या स्वरास अनुनासिक म्हणतात. याचें-
 ही चिन्ह अनुस्वारा सारिखें अक्षरावर एक बिंदु अ
 सें आहे; उ० धोंडा, मेंदा, करांची, चोद्दोकडं, तळें, पा-

गोटें, इ० विसर्गोपुटें अवसान किंवा क, ख, प, फ, श, ष, स, क्ष, हीं व्यंजनें असतात असा नियम आहे, विसर्गाचा उच्चार अवसान पुटें असता पूर्ण होतो आणि क, ख, प, फ, इत्यादि व्यंजनें पुटें असता अर्धाहोतो, उ० स्वतः, आयः, जायाः, दुःख, कः पदार्थ, निःसत्व, इत्यादि.

व्यंजनें.

स्वराच्या आश्रया वांचून ज्याचा उच्चार स्पष्ट होत नाही, असें अर्धमात्रकवर्ण क, ख, ग, घ, ङ, च, छ, ज, झ, ञ, ट, ठ, ड, ढ, ण, त, थ, द, ध, न, प, फ, ब, भ, म, य, र, ल, व, श, ष, स, ह, क्, क्ष, ज्ञ, ते व्यंजनें होत, घांत मूळव्यंजनें कू पासून क् पर्यंत चवतीस असून, क्ष आणि ज्ञ हीं दोन संयुक्त व्यंजनें

+ श, ष, स, हीं व्यंजनें पुटें असल्यास विसर्गन लिहितां दुःखाकुन, रामचठ, निस्तत्व, असें लिहिणें अधिक प्रशस्त होय.

आहेत. कृ पासून मू पर्यंत पांच पांच व्यंजनां व्हाएकए
 क असे पांचवर्ग, आणि त्यां शिवाय अकरा व्यंजनें,
 मिळून छत्तीस व्यंजनें आहेत.

वर्णांचीं स्थानें.

प्रथम वर्ण उच्चारण्यास जिभेच्या अशादस्थानें तों
 डांतील ज्या स्थानी वायु आदळतो, तें त्या वर्णाचें स्था
 न हीय. उ० अ, कवर्ग, ह, आणि विसर्ग, ह्यांचें कंठ स्था
 न; इ, चवर्ग, य, श, ह्यांचें तालुस्थान; झ, टवर्ग, र, ष,
 ळ, ह्यांचें मूर्धास्थान; ल, तवर्ग, ल, स, ह्यांचें दंत स्था
 न; ड, पवर्ग, ह्यांचें ओष्ठस्थान; ढ, ज, ण, न, म, आणि
 अनुस्वार, ह्यांचें नासिकास्थान; ए, ऐ, ह्यांचें कंठ ता-

+ मानेच्या आंतील ज्या प्रदेशांतून प्रक्षिर्कले पदार्थ पोंदात उतर
 तात, त्या प्रदेशाच्या पुढल्या अंगास फड जिभेस्वातीं वाचडस
 वरकरणास वायु बाहेर येण्यास जो मार्ग आहे त्यास कंठस्थान
 म्हणतात; वरच्या दातांच्या पुढशीं जिभेचें अग्रलातून ते वूनती
 वरच्या आराच्यास लागून व मागे ओढावी म्हणजे मध्यम कंठस्थान.

लुस्थान; ओ, औ, द्यां चें कंठोष्ठस्थान; व, द्यां चें दंतोष्ठस्थान; च, छ, ज, झ, द्यां चें दंततालुस्थान जाणावें.

अक्षर.

स्वर हे अक्षरें आहेत, व कोणत्या ही व्यंजनास कोणता ही स्वर जोडिला असतां अक्षर होतें, जसें कृ, द्यास अ जोडिला असतां क होतो, आ जोडिल्यानें का होतां, इ जोडिल्यानें कि होते, इत्यादि. द्या प्रमाणें सर्व व्यंजनां विषयीं समजावें.

जोडाक्षर.

दोन किंवा अधिक व्यंजनें स्वरास मिळून जें अक्षर होतें त्यास जोडाक्षर म्हणतात. द्याज विषयीं

गें दुसरा उंच बटा जिभेंस लागतो, तो व त्याच्या मागची उतरवी जागा ह्यां स तालुस्थान म्हणतात; आणि पूर्वी सांगितलेल्या दोन उंच बटां मधीं ल जाग्यास मूधां स्थान म्हणतात; दांतांच्या मुळाजवळील जो प्रदेश त्याला दंतस्थान म्हणतात; ओंठांस ओष्ठस्थान म्हणतात; मुखांती लज्या स्थलीं नाकांत वायु जाण्यास द्वार आहे, त्या स्थानास नासिकास्थान म्हणतात; कंठ तालु, इत्यादि उभय स्थाने आहेत.

असा नियम आहे की, ज्या व्यंजनास दुसरें अक्षर जोडावयाचें असेल, तें प्रथम अर्धे व्यंजन लिहून त्यास दुसरें अक्षर जोडितात; व्यंजनाचा स्वाभाविक काना मोडिला असतां अर्धे व्यंजन होते; ज्याला काना नसतो त्यास स्त्री किंवा त्या अक्षरा पुढें जोडावयाचें अक्षर लिहून, त्यावरील स्वाभाविक ओळ एक ठेवितात; उ० (व्य) व्य, (जूज) ज्ज, म्हणजे ज्ञ, (ल्ल) ल्ल, (ट्य) ट्य, (कृष) कृष, म्हणजे क्ष, (त्स्य) त्स्य, इत्यादि.

भागदुसरा शब्दविचार.

एक अक्षर किंवा अनेक अक्षरांचा समुदाय शब्दापासून कांहीं अर्थ समजल्यास, त्या अक्षरास अथवा अक्षर समुदायास शब्द म्हणतात; उ० ऊ, रू, पृ, जा, ये, मुलगा, कोण, चांगला, आहे, जवळ, इ० शब्दांचे, नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया

पद, आणि अव्यय, अन्वये पांच भेद आहेत.

नाम.

इतर शब्दांशी संबंधन करतां ज्या शब्दापासून वस्तुचा बोध होतो, (ती प्रत्यक्ष दिसो अगर तिच्या नाच्याठायीं नुसता संस्कार होतो) त्या शब्दास नाम असें म्हणतात; उष्ण, पक्षी, विष्णु, सूर्य, अहंकार, गाय, इ. नामांत सामान्य आणि विशेष अशा दोन जाती आहेत, त्यांना लिंग, वचन, विभक्ति, हीं लागतात. ज्यांना माला विशेषण असतं त्यांना मास विशेष्य म्हणतात.

सामान्यनाम.

ज्या नामें करून सजातीय अनेक वस्तुंचा बोध होतो, त्याला सामान्य नाम म्हणतात; उष्ण, पक्षी, गाय, मोर, पावील, इत्यादि.

+ या स्वर्गीय शब्द, प्रेमें करून स विभक्तिक शब्द मानिले आहेत. सर्वनामें, विशेषणें, धातुसाधनें, श्यां भाजसा आ पआपत्या विशेष्य शब्दांशी संबंध असतो, तसा नामांचा असत नाहीं.

विशेषनाम.

ज्या नामें करून एकाच वस्तूचा बोध होतो, तें विशेषनाम होय; म्हणून ठेविलेलीं अथवा दिलेलीं जितकीं नामें तितकीं सारीं विशेषनामें आहेत. उ० ईश्वर, विष्णु, सूर्य, चीन, सद्मादि, भागीरथी, काशी, इत्यादि-
लिंगें.

लिंगें तीन आहेत, पुल्लिंग, स्त्रीलिंग, आणि नपुंसकलिंग. ज्या नामें करून पुरुषजातीचा बोध होतो, किंवा ज्याला दारवविणारा तो हाशब्द लावितां येतो, त्यास पुल्लिंगी नाम म्हणतात, उ० देव, तलाव, घोडा, पर्वत, सोटा, इत्यादि. ज्या नामें करून स्त्रीजातीचा बोध होतो, किंवा ज्याला दासविणारा तो हाशब्द लावितां येतो, त्यास स्त्रीलिंगी नाम म्हणतात, उ० देवी, तळी, घोडी, टंकडी, काठी, इ०. आणि ज्या नामें करून पुरुषजातीचा किंवा स्त्रीजातीचा बोध होतना

हीं व ज्याला दाखविणारा तें हा शब्द लावितां येतो-
त्याला नपुंसक लिंगी नाम म्हणतात; उ० देवत, तळे,
घोडे, टेंकाड, दांडकें, पागोटें, इ० ज्याचे लिंग अमुक
च असें नाहीं, पाहिजे तें लावितां येतें त्या नामास सा
मान्य लिंगी म्हणतात; उ० मी, तूं, आपण, इ०.

वचन.

ज्या शब्देकरून पदार्थाच्या एकत्वाचा बोध होतो त्या
ला एकवचन, आणि अनेकत्वाचा बोध होतो त्याला अ
नेकवचन अथवा बहुवचन म्हणतात; उ० राजा, राजे, इ०

विभक्ति.

नामांशीं आणि क्रियेशीं संबंध सूचविणारे जे म-

नः अनेक वचन आणि बहुवचन ह्यांचा अर्थ एकच, परंतु एक व्य
क्तीस आदराचें बोलावयाचें असतां, मामलेदार आले, असा बहुव
चनीं प्रयोग होतो. ब्राभेद ठेवण्या करितां बहून व्यक्तिवाचक श-
ब्दांला अनेक वचन व एक व्यक्तीस आदराचें बोलणें असल्यास ता
ला बहुवचन म्हणावें, असा भेद ठेवावा हें मला बरें दिसतें.

त्ययत्यांना विभक्ति म्हणतात, व हे प्रत्यय लागूनसि
द्व. झालेल्या शब्द रूपास ही विभक्ति म्हणतात. त्या
प्रथमा, द्वितीया, तृतीया, चतुर्थी, पंचमी, षष्ठी, सप्तमी
आणि संबोधन, अशा आठ आहेत. शब्दाचे जे मुख्य
रूपती प्रथमा, वाकीच्या विभक्तीचे प्रत्यय पुढे लिहिले

विभक्ति. एकवच. प्रत्यय. अनेकव. प्रत्यय.

द्वि० ला, स, तें.

ना, ला, स, तें.

तृ० नें, ऐं, शीं.

नीं, हीं, ईं, शीं.

च० ला, स, तें. अर्थ.

ना, ला, स, तें. अर्थ.

पं० ऊन, हून.

ऊन, हून.

प० { वा, ची, चें. }
{ चे, च्या, चीं. }

{ वा, ची, चें. }
{ चे, च्या, चीं. }

स० आँत, ईं, आँ.

आँत, ईं, आँ.

संबो.

बों, हो.

ह्यांतील अनेक वचनीं प्रत्यय लागतांना, शब्दा

आ अंत अनुनासिक होतो

वरजं विभक्तिप्रत्ययसांगितले, त्यांच्या अर्थो-
मित्येक अव्ययं आहत, तीं पुढं लिहितों.

द्वि० मत, लागीं, लागोनी, लागोनियां, कडे, इत्यादि.

तृ० यांगे, द्वारे, करून, मुळे, करवी, कडून, जवळून, इ०

च० कारणे, करितां, साठी, अर्था, साव, जवळ, पाठी, इ०

पं० कडून, पैक्षां, वरून, स्तव, पासून, आंनून, इ०

प० संबंधी.

स० ठायीं, ठाय्यां, कडे, मध्ये, विषयीं, आंत, वर, इ०

संघो० ग० क० पुद्दि० आणि न पुं० अरे, रे, ए, अगा, गा,

हे, अजी, स्त्री० अग, अगे, अगो, ग, गे, गी, अने०

तीन लिंगी, अहो, अगा, अजी, इत्यादि.

*** अकारान्त पुलिंगी पर्वत शब्दाला विभक्ति ला-**

+ कडून, वरून, पासून, आंनून, इत्यादिशब्द दोन शब्द मिळून झाले
आहेत, जसे वर, ऊन, वरून, पासून, इ०

पुढील शब्दां शब्दांच्या शोबटील अक्षरांचा जो स्वर तो स्वर त्या श-

सत्या असतो, एकवचनी र अनेकवचनी पुढें लि-
हिल्या प्रमाणें रूपें होतात.

विभक्ति. एकवचन.

अनेकवचन.

प्र० पर्वत.

पर्वत.

द्वि० पर्वता-ला-स-तें.

पर्वता-ना-ला-स-तें.

तृ० पर्वत, तें-शीं, पर्वतें

पर्वता-नी-शीं-शीं, पर्वती

च० पर्वता-ला-स-तें.

पर्वता-ना-ला-स-तें.

प० पर्वता-तून.

पर्वता-तून.

प० { पर्वता-चा-ची-चें. }
 { -चे-च्या-शीं }

{ पर्वता-चा-ची-चें. }
 { -चे-च्या-शीं }

स० पर्वतांत, पर्वतीं.

पर्वतांत, पर्वतीं.

संबो० पर्वता.

पर्वता-नीं, पर्वत-ही.

पर्वत श्या नामाचें सामान्यरूप पर्वता देजाणावें.
कारण द्वितीयादि विभक्तीचें मन्वयप्रवृत्तिप्रकारक आ-
शान्तानुशय.

श्रुत योगी आणि क्रिया विशेषण अव्ययें, द्वांच्या ग्रहणार्थ शब्दाचें जें रूप सिद्ध होतें, त्याला सामान्यरूप म्हणतात. हें प्राणिवाचक विशेषणामास बरूदीत नसत. त्या संस्कृत नामास प्रायः होत नाही. ज्या वंजें एकवचनी सामान्यरूप, तेंच त्याचें बहुधा एकवचनी संबोधनाचें रूप होते.

पृष्ठी विभक्तीच्या अंती सामान्यरूप होऊन, जेव्हां पुढें द्वितीयादि विभक्तींचा किंवा विभक्त्यंत शब्दांचा अथवा शब्दयोगी अव्ययांचा योग असतो, तेव्हां त्या सामान्यरूपास षष्ठ्यंत सामान्यरूप म्हणतात, उ० मनुष्याच्यानें, मनुष्याच्या हातानें, देवाच्या ठायीं, इ.

शब्दांचीं अनेकवचनें व सामान्यरूपें.

शब्दांच्या शेवटील स्वरांच्या आणि लिंगांच्या अरोधानें त्यांचीं प्रथमेचीं अनेकवचनें निरनिराळीं होतात, व सामान्यरूपें हीं निराळीं होतात, जसें.

एकव०	अने०	सामा०	एकव०	अने०	सामा०
देव	देव	देवा	साधु	साधु	साधू
घोडा	घोडे	घोड्या	खाऊ	खाऊ	खाऊ
काका	काका	काका	बापू	बापू	बापू
कवि	कवि	कवी	गहू	गहू	गहू
माळी	माळी	माळ्या	लाडू	लाडू	लाडवा
हत्ती	हत्ती	हत्ती	पू	पू	पुवा
विद्यार्थी	विद्यार्थी	विद्यार्थी	लाहो	लाहो	लाहो
चुल	चुली	चुली	पोथी	पोथ्या	पोथी
जीभ	जिभा	जिभें	धानु	धानु	धानू
माता	माता	माते	वाळू	वाळवा	वाळवं
मति	मति	मती	वायको	वायका	वायकी
दूध	दुधें	दुधा	लंकरो	लंकरें	लंकरो
बोट	बोटें	बोटा	पांस्वरु	पांस्वरें	पांस्वरा
पाणी	०	पाण्या	तारुं	तारवें	तारवा

दही दद्या । पागोटें पागोटीं पागोत्या
 हीं अनेक वचनें यमामान्यरूपें ध्यानांत ठेवून व
 र सांगितलेले विभक्तिप्रत्यय लावून ईश्वर, राजा,
 कवि, माळी, वायु, पेरू, डोहो, केळ, जागा, रीति, पो
 र्था, धानु, वाळू, वसें, अरुफें, बायको, दूध, पाणी, लेंक
 रू, भौनें, इ० शब्द विद्यार्थ्यांनीं चालवून दाखवावे.

सर्वनाम.

वाक्यांत जामाचा वारंवार उच्चारन गावा, म्हणू
 न त्याच्या स्थानीं जे शब्द योजितात त्यांस सर्वनामें द्य
 णतात. द्यांचें पुरुषसर्वनाम, दर्शकसर्वनाम, संबधी
 सर्वनाम, प्रश्नार्थकसर्वनाम, आणि सामान्यसर्वनाम
 असे पांच भेद आहेत. द्यांस नामाप्रमाणें लिंग, वच-
 न, विभक्ति, इत्यादि सर्व कार्ये होतात, परंतु संबोध-

+ किती एक सर्वनामांचीं सामान्यरूपें सर्व विभक्तींचें प्रत्यय ग्रह
 णार्थ एक सा रिस्तीरहान नाहींत.

ननाही, व हीं ज्यांना मा बदल येतात त्यांना मा भि
 तीयादि विभक्ति किंवा विभक्त्यर्थक अव्ययेलागलीं
 असलीं तर त्यांच्या मागील सर्वनामास विशेषणा
 प्रमाणें सामान्यरूप होतें, त्यास विशेषण सामान्य
 रूप म्हणतात, उ० तो राजा, त्या राज्याला, इत्यादि.

पुरुषसर्वनाम.

आ सर्वनामांच्या योगानें क्रियापदाचें पुरुषसम
 जनान, त्यांना पुरुषसर्वनामें म्हणतात, उ०

एकवचन.	अनेकवचन.	पुरुष.
मी.	आम्ही.	प्रथमपुरुष.
तू.	तुम्ही.	द्वितीयपुरुष.
तो, ती, ते.	ते, त्या, ती.	तृतीयपुरुष.

यांची सामान्यरूपेंच अनेकवचनं.

एकव०	सामा०	अने०	सामा०
मी.	म.मज.	आम्ही.	आम्हां

तू.	तु, तुज.	तुम्ही.	तुम्हां.
तो.	त्या, त्याज.	ते.	त्यां, त्यांज.
ती.	ती, तिज.	त्या.	त्यां, त्यांज.
तें.	त्या, त्याज.	तीं.	त्यां, त्यांज.

कोणत्या ही भाषणांत तिहींपेक्षा अधिक पुरुष येत नाहीत; जो बोलतो तो आपणास प्रथम पुरुष, ज्या वा मी बोलतो त्यास द्वितीय पुरुष, आणि ज्या विषयीं बोलतो त्याला तृतीय पुरुष, असें कल्पितो. ह्या सर्वनामांनीं लिंगां आणि तू, ह्यांचीं तृतीयेचीं एकवचनीं मीं, म्यां, तूं, त्वां आणि अनेकवचनीं आम्हीं, तुम्हीं अशीं रूपें होतात, व ह्यांना पष्ठीचे एकवचनीं आ, झी, झें, हे प्रत्यय लागतात, परंतु अनेकवचनें आमचा, तुमचा अशींच होतात, आणि तो, ती, तें, ह्यांस विकल्पें तृतीयेचे एकवचनीं णे, आणि अनेकवचनीं णीं हे प्रत्यय लागतात.

दर्शकसर्वनाम.

ज्या सर्वनामं करून पदार्थदाखविणं ज्ञानात्, त्या
 स दर्शक सर्वनाम म्हणतात. हीं मुख्य दोन आहेत.
 हा आणि तो. ह्यांत जवळचे पदार्थ दाखविणं अस
 त्यास हा ह्यांचा आणि दूरचे पदार्थ दाखविणं ह्या
 त्यास तो ह्यांचा प्रयोग करितात. उ० हा ग्रंथ, तां विद्या-
 र्थी, इ० ह्या दोन ही सर्वनामांस विकल्पे तृतीयेचे एक
 वचनींणें आणि अनेक वचनीं णीं हे प्रत्यय लागता
 त. हा ह्यांचें सामान्य रूप ह्या किंवा या असें होतें, प्रथ
 मेचीं अनेक वचनें हे ह्या किंवा या, हीं अशीं होतात.
 ह्या दर्शक सर्वनामांचीं असा, असला, असलाला,
 इतका, इतकाला, एवढा, एवढाला, तसा, तसला, तस
 लाला, तितका, तितकाला, तेवढा, तेवढाला, अशीं जीं

+ जेव्हां तो ह्यांचा बाध्यात नुसता प्रयोग होतो, तेव्हां त्याला पुरुष
 सर्वनाम, आणि जेव्हां नामास दर्शविण्या करितां प्रयोग होतो (स
 गनें नाम कोठें हीं असें) तेव्हां दर्शक सर्वनाम असें म्हणतात.

रूपे होता तत्तीही दर्शक सर्वनामं होत-परंतु त्यांपुढे
विशेष्यांचा योग असल्यास ही विशेषणं म्नावीं.

संबंधी सर्वनाम.

जीं सर्वनामं निरंतर दर्शक सर्वनामांशीं जोडलीं
असतात, त्यांना संबंधी सर्वनामं म्हणतात; उ० जो,
जितका, जितकाला, जेवढा, जेवढाला, जसा, जस-
ला, जसलाला, इत्यादि. द्यांतील जो द्यास हा आणि
तो द्यांच्या प्रमाणे तृतीयेचे प्रत्यय लागतात. जो द्या
चे सामान्यरूप ज्या असं होतें, आणि अनेक वचनें
जे, ज्या, जीं, अशीं होतात.

प्रश्नार्थक सर्वनाम.

ज्या सर्वनामं करून प्रश्नांचा बोध होतो, त्यांना प्र-
श्नार्थक सर्वनामं म्हणतात; उ० कोण, कोणता, कोण-
चा, काय, कसा, केवढा, कितका, किती, कितीक, इ०.

+ काय हे केव्हा अव्यय ही होतें, उ० त्यां मारिलें काय?

द्यांतील काय आणि कसा द्यांची द्वितीयादिविभ-
 क्तींचीं रूपें एक सारिरीचीं होतात, परंतु वस्त्राचा बोध
 होत असेल, तर तें काय द्याचें रूप, आणि प्रकारचा
 बोध होत असेल, तर कसा द्याचें रूप समजावें; उ०
 कशानें मारिलें, त्याची कीर्ति कशानें झाली, इत्यादि.
सामान्य सर्वनाम.

ज्या सर्वनामें करून साधारण रूपानें पदार्थाचा
 बोध होतो, त्यांना सामान्य सर्वनामें म्हणतात; उ०
 कोणी, काय, अमुक, अमका, फलाणा, आपण, स-
 र्व, अवघा, समळा, भलता, भलतसा, काहीं, कसा,
 स्वतां, हरक, वरकड, परस्पर, अन्यान्य, इ० द्यांती-
 ल कंणी द्याचीं प्रथमे शिवाय कोण द्या सारिरीचीं
 रूपें होतात व आपण हा शब्द प्रायः बहुवचनीं ती

* स्वतां स्वतः इहे केव्हा अव्यय हीं होतें; उ० मी स्वतां जाऊं, इत्यादि.
 + कोणी व आपण द्या शब्दांची नृतीया, प्रथम सारिरीच जाणा
 वी; परंतु केव्हा कोणी द्यावर अनुस्वार देताना जमें कोणी.

न पुरुषांश्चावाचक असून, त्याला षष्ठीचे ली, ली, लें हे प्रत्यय लागतात, ते ह्या णकाराचा लोप होतो; उ० आपण, आपला, इत्यादि.

विशेषण.

नामां दिकांश्चा चांगला किंवा वाईट गुणदाखविणारा जो शब्द त्यास विशेषण म्हणतात; उ० शहाणा मुलगा, एक मुलगी, इ०; ह्यांत शहाणा, एक, हीं विशेषणे, आणि मुलगा, मुलगी, हीं विशेष्ये होत. ह्यांचे गुण-विशेषण आणि संख्या विशेषण असे मुख्य दोन भेद आहेत. ह्यांना नामा प्रमाणे लिंग, बचन, विभक्ति इत्यादि सर्व कार्ये होतात; बऱ्या विशेषणांचीं विशेष्ये द्वितीयादि विभक्तिक किंवा सशब्द योगिक असतात, त्यांचीं सामान्यरूपे मात्र होतात, त्यांना विशेषण सामान्यरूपे म्हणतात.

* ला, ली, लें, ह्या प्रत्ययांचा आपण हा शब्द कधी अव्यय ही होतो; उ० मी आपला एथे बसून, इत्यादि.

(२७)

गुणविशेषण.

केवल गुण दारवविणारीं विशेषणें तीं गुण विशेषणें होत; उ० उदार, शूर, लहान, घाईट, एकजण, दोघेजण, एकपट, दुप्पट, द्विगुणित, त्रिगुणित, शहाणा, चांगला, पांढरा, लंगडा, बहिरा, दलका, दोषी, पैठणी, विश्वासू, भुकाळू, कडू, इ०. द्यांतील आकारान्त विशेषणां शिवाय दुसऱ्यांम लिंगवचनाचीं कार्यें व विशेषण सामान्य रूपें प्रायः होत नाहींत.

संख्याविशेषण.

संख्या दारवविणारीं विशेषणें तीं संख्या विशेषणें होत. द्यांचें दोन भेद आहेत; एक, दोन, दोघे, तिघे, अर्धा, पाऊण, सवातीन, साडेतीन, इत्यादि संख्याविशेषणें; पहिला, दुसरा, तिसरा, चवथा, पांचवा, इत्यादि क्रम संख्याविशेषणें होत.

शब्दांचे मुख्य प्रकार.

नभे आणि विदोषणें द्या शब्दांचें शिष्ट, समास,
आणि साधित, असे तीन प्रकार आहेत.

सिद्ध.

जे शब्द दुसऱ्या शब्दांवरून साधलेले नव्हत ते सि-
द्ध शब्द होत; उ० पेरू, रथ, गोंड, चांगला, इत्यादि.

समास.

दोन किंवा अधिक शब्द एकत्र मिळून त्या पासून
जे एक शब्द सिद्ध होतो, त्याला समास म्हणतात. हे-
अव्ययीभाव, तत्पुरुष, कर्मधारय, मध्यमपदलोपी,
द्विर, बहुव्रीहि, आणि द्वंद्व, असं मात आहेत. समा-
स करून दाखविण्याचा जो प्रकार त्याला विग्रह म्ह-
णतात ज्या पदांचा समास होतो, त्यांतील पहिल्या पदा
पुढील विभक्ति, आणि केव्हां केव्हां शब्दांचा शेवटील
वर्ण, त्यांचा लोप होतो, पदद्वयं हि आणि दरस्यन्थान
द्वंद्व्यां शिवाय सर्व समास शब्दांस अंत्यपदांचें लिंग होतें.

अव्ययीभावः

शब्दांच्या मागे दरहर, प्रति, इत्यादि किती एक उपसर्ग लागून जेव्हां ते सारे पद क्रियाविशेषण अव्यय होते, तेव्हां त्याला अव्ययीभाव समास म्हणतात; उ० दरदिवस, दरघडी, दरएक, प्रतिनर्षी, इत्यादि.

तत्पुरुषः

तत्पुरुष समासांत पुढले पद मुख्य असते, आणि समास झाल्यावर पदिव्यापदापुढील त्याविभक्तीचा किंवा विभक्त्यर्थक अव्ययाचा लोप होतो त्याविभक्तीचे नाव समास होतं; उ० द्वितीयात्पुरुषः, द्विज्यामनमोदंतो, द्विजदंडलाचखाऊ, आगलाव्या, इ० नृ० तः, गजानंजीमोजणीनी गजमोजणी, रोगग्रस्त, घृतपक्ष, इ० च० तः, पोळीकरिता जोपाटतो, पोळपाट, कृष्णार्पण, इ० सं० तः, पत्रापामून जो व्युत्तरो, पदव्युत्त, आचारभ्रष्ट, इ० ष० तः, केळीचे जे फूलने, केळफूल, रा-

(३०)

जबाडा, इ० स० त०; "स्वर्गाच्या ठायीं जो वासतो, स्वर्ग-
वास, वनगाय, गृहस्थ, इ० नभृतपुरुष; "नव्हे जो ज्ञातो,
अज्ञ, अबोला, अनर्थ, इत्यादि उदाहरणें जाणावीं.
कर्मधारय.

विशेषणाच्या जवळ विशेष्य असतां, किंवा दोन प-
दें प्रथमान, उपमेय, द्वारूपानें असतां, कर्मधारयस-
मास होतो, उ० "काळें असें जें मांजरते, काळमांजर, ता-
वळमाती, खुलतभाऊ, निमगोरा, चक्रवाट, मुस्वकम-
ळ, विद्याधन, इत्यादि.

मध्यमपदलोपी.

ज्यांत परस्यरान्वयी तीन पदांचा समास होऊन म-
धल्या पदाचा लोप होतो, त्याला मध्यमपदलोपीस-
मास म्हणतात, उ० "गुळानें युक्तें जें अं बातो, गुळां-
बा, दहीं भात, साकरभात, पंचवीस, सत्तेचाळीस, इ०.

दिगु.

(२१)

ज्यांत संख्या वाचकपूर्वपद असून समुच्चयार्थी पूर्वोत्तरपदांचा समास होतो, त्याला द्विगु म्हणतात. उ० “पांचपाळ्यांचा समाहारतें, पंचपाळें, पंचारती, पंचांग, त्रिभुवन, पंचस्वार्जे, वारभाई, इत्यादि.

बहुव्रीहि.

ज्या शब्दांचा समास होऊन त्या पासून भिन्नपदार्थांचा लोप होतो, त्याला बहुव्रीहि म्हणतात. उ० “चारआहेत भुजज्यासतो, चतुर्भुज, चक्रपाणि, शशिगोस्वर, लक्ष्मीकान्त, रघुवंशभूषण, इ०. ह्या समासानें झालेले शब्द प्रायः विदांपणें असतात.

द्वंद्व.

दोन किंवा अनेक शब्दांचा समास होऊन मध्यव्या “आणि, ह्या अव्ययाचा ज्यांत लोप होतो, त्याला द्वंद्व म्हणतात, ह्याचे दोन भेद आहेत, उ० “माय आणि लेंकरूती, मायलेंकरें, आईवापें, इ०, ह्यापरस्य

(३२)

योग द्वंद्व होय, आणि शोला पागोटें, टाल तरवार, मीठ भात, भाजी भाकर, इ. समाहार द्वंद्व होय. पहिल्या भेदाच्या समास शब्दास अनेक वचन आणि दुसऱ्या भेदाच्या समास शब्दास एक वचन होते.

साधित.

किती एक शब्दांस स्वार्थी किंवा दुसऱ्या अर्थी न त्याच लागून शब्द होतात त्यांस साधित शब्द म्हणतात. द्यांभे गुण वाचक शब्द साधित आणि धर्म वाचक शब्द साधित असे सुस्य दोन भेद आहेत.

गुण वाचक शब्द साधित.

शब्दार्थाचा गुण त्याच शब्दांत निरंतर रहातो ते शब्दां त्याला गुण वाचक शब्द साधित म्हणतात. द्यांत काही नामें आहेत व काही विवोधणें आहेत. त्यांत आदक, ई, एल, कर, करी, रवार, गंड, डा, शर, नीस, वणी, बार, इत्यादि प्रत्यय लागून गुण वाचक शब्द साधित ना-

(३३)

में होतात, उ० कणगा, पुराणिक, शास्त्री, उदेल, का-
शीकर, महालकरी, हरामखोर, न्हावगंड, म्हारडा, मा-
मलेदार, चिटनीस, गुळवणी, उमंदवार, इ० आणि आ-
ळू, इक, इत, इष्ट, ई, ईक, ईट, ईन, ईल, का, चाट, बाज, मती,
मान्, मंत, यार, ला, वट, वती, थाणा, वान्, वाला, वाळा, वंत,
स, इत्यादिप्रत्ययलागून गुणवाचक साधित विशेष
णें होतात, उ० भुकाळू, प्रापंचिक, आनंदित, बलिष्ठ,
मल्हारबाही, स्वर्चीक, रागीट, कुलीन, मार्गळ, लाडका,
वरचा, स्वारट, रांडबाज, श्रीमती, शक्तिमान्, श्रीमंत,
मांग्या, लाजरा, तेथला, भोळबट, सौभाम्यवती, लाजिर-
शाणा, दैववान्, घोडेवाला, लेंकुरवाळा, भाम्यवंत, डोळस,
इत्यादि.

धर्मवाचकशब्दसाधित.

— हांत जीं नामें लिहितीं आहेत तीं मयोग ववान् विशेषणें, आणि वि-
शेषणें आहेत तीं नामें हीं होतात, उ० नीमोठा काशीकर आहे, आ-
रिप्रपंचमी बा, इत्यादि.

(३४)

ज्या शब्द साधिता पासून धर्माचा म्हणजे वृत्तीचा
बोध होऊन, मायः अमूर्तपदार्थदाखविला जातो,
त्याला धर्मवाचक शब्द साधित म्हणतात. आई, इ-
मा, ई, की, गिरी, ता, व, पण, पणा, य, इत्यादि मत्स्ययला-
गून धर्मवाचक शब्द साधित नामें होतात, उ० धिदा-
ई, महिमा, चाकरी, पाटिलकी, गुलामगिरी, निर्मलता,
द्विजन्म, शहाणपण, उपाध्येपणा, चातुर्थ, इत्यादि.

क्रियापद.

कृति किंवा स्थिति अशा अर्थाचे जे शब्द त्यांस धा-
तु म्हणतात, आणि त्या धातूंस मत्स्यय लागून जीं रू-
पें होतात, त्या मत्स्येक्यस क्रियापद म्हणतात, उ० ध-
रितो, निजनां मोडले, उजाडते, असतो, निजवितो, बो-
लवते, पाहिजे, इ०. ह्यांचे मुख्य प्रकार दोन, त्यांत सक-
र्मक, अकर्मक, उपपद्यधि, भाव कर्तृक, आणि सहाय,
हा अर्थावरून, आणि प्रयोजक, शक्य, गौण म्हणजे

(३५)

सिद्ध, हास्वपावरून आदे-क्रियापदास्य भेद, रूप,
लिंग, वचन, पुरुष, अर्थ, काळ, प्रयोग, हीं अमलान्.

सकर्मक क्रियापदं

सकर्मक क्रियापद म्हणजे क्रियेचा व्यापार क-
र्त्यापासून निघून अन्यावर म्हणजे कर्मावर घडतो-
तें, उ० स्वदुसापधरितो, शान्धरणं ही क्रिया कर-
णारा (कर्ता) स्वदुसाचा धरण्याचा व्यापार सापा-
वर घडला म्हणून सापदं कर्म आणि शान्ध कर्माचा
योग धरितो, या क्रियापदास आहं, शान्धकरितां
हें सकर्मक क्रियापद होय. याच प्रमाणें देतो, घे-
तो, नेतो करितो, इत्यादि क्रियापदं जाणावीं.

अकर्मक क्रियापदं

जेव्हां क्रियेचा व्यापार कर्त्यावरच रहातो, तेव्हां
तें अकर्मक क्रियापद होय, उ० विठू निजतो, शान्त

+ क्रियेचा व्यापार करितो त्यास कर्ता आणि तो व्यापार ज्यावर घडतो
त्यास कर्म म्हणतात.

विठ् हा कर्ता असून निजण्याचा व्यापार त्यावरच
साहिल्य म्हणून हे अकर्मक क्रियापद जाणावे. द्या-
च प्रमाणे हंसतो, बसतो, जातो, इत्यादि.

कीणत्या ही क्रियापदाच्या पूर्वी कर्मस्थानी काय
हं सर्वनाम लावून उत्तर आले, तर ते सकर्मक, आणि
न आले, तर अकर्मक समजावे. उ० काय धरितो ? अमु-
क धरितो, असे उत्तर येते, म्हणून हे सकर्मक, आणि का-
य निजतो ? द्यावे उत्तर येत नाही, म्हणून हे अकर्मक
होय. तां निजतो काय ? अथे काय शब्द लावून उत्तर ये-
ईल परंतु तो क्रियापदाच्या पूर्वी कर्मस्थानी लावला नाई

उभयविध क्रियापदे.

जे क्रियापद सकर्मक आणि अकर्मक ही होते,
ते उभयविध होय. उ० खाने हात भरला, हे सकर्मक
आणि त्याचा हात भरला, हे अकर्मक जाणावे. द्या-च
प्रमाणे मोडले, उचडले, भाजले, इत्यादि क्रियापदे होत

भावकर्तृक क्रियापदें.

ज्या क्रियापदाचा अर्थ म्हणजे भावचकर्ता असतो, त्याला भावकर्तृक क्रियापद म्हणतात, उ० उ-
जांढतें, कळमळतें, मळमळतें, इ०. त्यांचा प्रयोग न-
पुंसक लिंगी, तृतीय पुरुषी, एकवचनीं मात्र होतो.

सहाय क्रियापदें.

जें क्रियापद इतर धातुरूपापुढें योजिलें अस-
ता त्याचा काळ, अर्थ, किंवा रूप फिरवितें, तें सहाय
क्रियापद होय, उ० पोंचला आहे, घ्याच प्रमाणें असला,
नसला, होतो, जातो, येतो, देतो, इ० क्रियापदें जाणारीं.

प्रयोजक क्रियापदें.

ज्या क्रियापदाच्या मुक्त्व कर्त्याचा व्यापार दुस-
ऱ्या कर्त्यास प्रयोजक होतो, त्या क्रियापदास प्रयो-
जक क्रियापद म्हणतात. हें निरंतर सकर्मक असतें,
उ० मी मुक्त्रसनिजितीं, फितवितो, जेवविनो, रहावनि-

नों, इ० हीं क्रियापदं मायः मुळचाअनेकाक्षरी धातूस
इव आव, आणि एकाक्षरी व हकारान्त धातूस विव, म
यव लाविल्यानें होतात, परंतु किती एक धातूं चीं प्रयो
नक, रूपें न घेतां त्या अर्थां निराळ्या धातूं चीं रूपें घेता
त, उ० जातो, धालवितो, निघतो, पाठवितो, दिसतो, दा-
खवितो, इत्यादि.

शक्यक्रियापदं.

ज्या क्रियापदा पासून क्रिया शक्तीचा बोध होतो,
त्याला शक्य क्रियापद म्हणतात, उ० माझ्यानें अथ-
वा मला बाग करवतो, करवते, जाववते, पहाववते, इ०
हीं क्रियापदं मुळचाअनेकाक्षरी धातूस व आणि-
एकाक्षरी व हकारान्त धातूस व व हे मत्वय लाविल्या
नें होतात, परंतु सकर्मक धातूस हे मत्वय लाविले
असतां त्यां चाठायीं अकर्मकत्वयेतं आणि अकर्मक
धातूस लाविले असतां त्यां चाठायीं जावकर्तृत्वयेतं.

(३९)

गौण अथवा सिद्ध क्रियापदें.

सहाय क्रियापदां पैकी ज्यांचीं रूपें सर्वत्र न होतां, नियमित कालीं, नियमित अर्थीं, नियमित पुरुषीं, मात्र होतात, त्याला गौण क्रियापद म्हणतात; उ० मला विद्या पाहिजे, हवी, नको, नलगे, नये, इत्यादि.

क्रियापदांचे भेद.

भिन्न भिन्न अर्थमनांत आणून बोललें असतां क्रियापदांच्या रूपांचा जो बदल होतो, त्याला भेद म्हणतात. हे मूळ रूपभेद, प्रयोजकभेद, आणि शक्यभेद असे तीन आहेत; उ० मी करितों हा मूळ रूपभेद, मी करवितों हा प्रयोजकभेद, आणि माझ्यानें अथवा मला करवतो, हा शक्यभेद जाणावा.

क्रियापदांचीं रूपें.

क्रियापदास होय अथवा नाही त्या अर्थाच्या धोरणानें चालविलें असतां जें तांचें रूपांतर होतें, त्या

आरूपमृणतात; उ० मीदेतां, मीं दिलें, मीदेणार आहे,
त्यादिकांस करणरूप आणि मीदेत नाही, मीं दिलें-
नाहीं, मीदेणार नाही इत्यादिकांस अकरणरूप म्हणावे.

क्रियापदांचें लिंग, वचन, पुरुष.

क्रियापदास नामादिकां प्रमाणें लिंग, वचन,
पुरुष असतात; उ०

एकवचन.			अनेकवचन.		
पुरुष	पुलिं	स्त्री०	नपुं०	पुलिं०	स्त्री० नपुं०
प्र०पु०	नेतां०	{ नेतें. नेथें. }	नेतां०	नेतां०.	
द्वि०पु०	नेतांस०	{ नेतेस्त० नेतीस्त० }	नेतेंस०	नेतां०.	
तृ०पु०	नेती०	{ नेते. नेती. }	नेतें०	नेतात.	

क्रियापदांचे अर्थः

बोलणाराच्या मनांतील एकादी क्रिया करण्या
चा भाव क्रियापदाच्या ज्या रूपावरून कळतो, त्या-
ला अर्थ म्हणतात. हे स्वार्थ, विध्यर्थ, आज्ञार्थ, संज्ञा-
यार्थ, आणि संकेतार्थ, असे पांच आहेत.

स्वार्थ म्हणजे बोलणारा एकादी गोष्ट सांगतो किं-
वा विचारितो, उ० तोंगेला, तू काय करितोस ? इ०.

विध्यर्थ म्हणजे बोलणाराच्या मनांत आज्ञेचा अ-
र्थ असून, धर्म, शक्यता, योग्यता, मनोरथ, गनकथा,
इ० अर्थ असतात, उ० त्यानें पोसायें, त्यानें जावें, त्यानें अ-
सें बोलावें ? त्यांना पुत्र द्यावा, लहानपणीं तेथें जावें, इ०.

आज्ञार्थ म्हणजे बोलणारा आज्ञा, उपदेश, किंवा
प्रार्थना करितो, उ० तूं जा, मुला, धडाचीक, हेराजा,
संकट निवारण कर, इ० हा अर्थ विध्यर्थाचा पोट
भेद आहे.

+ कोणत्याही क्रियापदाचे आज्ञार्थी द्वितीय पुरुषी एकवचनार्थे
जे रूप द्यावें तो घातुं जाणवा.

(४२)

संशयार्थ हा क्रिया घडल्याचा संशय बोधवितो,
उ० त्यानें पत्र पाठविलें असेल, इत्यादि.

संकेतार्थ हा एका क्रियेची सिद्धि दुसऱ्या क्रिये
वर आहे असें बोधवितो, उ० जर मी घेतों, तूं जाता
स, तर तो मारितो, इ०.

काळ.

काळ म्हणजे क्रिया घडण्याचा समय, ज्याचा
बोध क्रियापदाच्या रूपविशेषावरून होतो. हे वर्त-
मान, भूत, आणि भविष्य, असे मुख्य तीन आहेत.

वर्तमानकाळ.

सांप्रतजो काळ चालत आहे तो वर्तमानकाळ.
त्याचे वर्तमान, अपूर्णवर्तमान, आणि रीतिवर्तमा-
न, असे तीन भेद आहेत, उ० मी करितों, वर्तमानका-
ळ, मी करीत आहे— करितों आहे, अपूर्णवर्तमान-

+ ह्याला अस धातूचा योग दहा दिजे.

* ह्याला भर, तर ह्या खज्यांथा योग दहा दिजे.

(४३)

काळ, मी करीत असतो, रीतिवर्तमानकाळ, द्या नि-
रनिराळ्या भेदांचे अर्थ त्यांच्या त्यांच्या नावां दुरु-
नच समजतात.

भूतकाळ.

पूर्वी केला जो काळ तो भूतकाळ. द्यांचे भूत, अ-
पूर्णभूत, रीतिभूत, पूर्णभूत, भूतभूत, वर्तमानभू-
त, आणि भविष्यभूत, असें सात भेद आहेत. उ० मी
केला, भूतकाळ, मी करीत होतो, अपूर्णभूतकाळ, मी
करीं -- करीत असें, रीतिभूतकाळ, मी करिता झालों,
पूर्णभूतकाळ, मी केला होता, भूतभूतकाळ, मी के-
ला आहे, वर्तमान भूतकाळ, आणि मी करणार हो-
तो, भविष्यभूतकाळ, असें जाणावे.

भविष्यकाळ.

पुढें येणारा जो काळ तो भविष्यकाळ. द्यांचे भ-
विष्य, अपूर्णभविष्य, वर्तमान भविष्य, भूतभविष्य,

ष्य, आणि भविष्य भविष्य, असे पांच भेद आहेत;
३० मी करीन, भविष्य काळ, मी करित असेन, अपूर्ण-
भविष्य काळ, मी करणार आहे, वर्तमान भविष्य का-
ळ, मीं केला असेल, भूत भविष्य काळ, आणि मी कर-
णार असेन, भविष्य भविष्य काळ, असे जाणावे.

प्रयोग.

वाक्यांत कर्ता, कर्म, आणि क्रियेचा भाव, द्या-
च्या अनुरोधाने क्रियापद असण्याचा जो प्रकार
त्याला प्रयोग म्हणतात. हे कर्तरि, भावकर्तरि (कर्त-
रीचा पोटभेद), कर्मणि आणि भावी, असे चार आहेत.

कर्तरि - कर्त्याचे लिंगवचन, पुरुष, क्रियापदास अ-
सतात, म्हणून त्याला कर्तरि प्रयोग म्हणतात, द्या-
चे अकर्मक आणि सकर्मक असे दोन भेद आहेत,
३० विठू निजतो, मला पूजा करवते, हरि घर बांधितो, हे
भावकर्तरि - क्रियेचा अर्थ म्हणजे भावतो व ज्यांत

कर्त्ता असतो, त्याला भाव कर्त्तरि म्हणतात, उ० उजा-
डते, मला निजवते, इत्यादि.

कर्मणि- कर्माचें लिंग, वचन, पुरुषक्रियापदास
असतात, म्हणून त्याला कर्मणि प्रयोग म्हणतात,
उ० रामानें गायनेला, इत्यादि.

भावी- कर्त्याचें किंवा कर्माचें लिंग, वचन, पुरुष,
क्रियापदासनसून, केवळ तें तृतीयपुरुषी, नपुंस-
क लिंगी, एकवचनीच मुख्यतें असलें, म्हणजे त्याला
भावी प्रयोग म्हणतात, उ० मी त्याला मारिलें, त्यानें
जावें, इत्यादि.

धातूचें चालिवणें.

धातूला लिंग, वचन, पुरुष, अर्थ, काळ, इत्यादिला-
वून चालिवणें, त्याला धातूचें चालिवणें म्हणतात.

असधातु.

ह्या धातूची वर्तमानकाळीं तीन प्रकारचीं रूपें हो-

(४६)

तात; वही इतर क्रियापदां पुढें विशेषें लाविलीं जातात; म्हणून घाचीं क रण रूपां, तीन पुरुषीं रूपें लिहितों.

मूळरूपभेद, स्वार्थ, वर्तमानकाळ.

कर्तरिप्रयोग, प्रकारपद्धि.

एकवचन.

अनेकवचन.

लिंगें. मी. तूं. तो. आम्ही. तुम्ही. ते.
ती. आ-हें. -हें. -हे. आ-हों. -हां. -हेत.

प्रकारदुसरा.

ती. हो-य. -स. -य. होय. हा. होत.

प्रकारतिसरा.

पु. अस-तों. -तोस. -तो. अस-तों. -तां. -तात.

अपूर्णवर्तमानकाळ.

ती. असतआ-हें. -हें. -हे. असतआ-हों. -हां. -हेत.

रीतिवर्तमानकाळ.

पु. असतअस-हों. -हें. -तो. असतअस-तों. -तां. -तात.

(४७)

भूतकाळ.

पु० हो-तों. -तास. -ता. हो-तों. -तेत; नां. -ने.

अपूर्णभूतकाळ.

पु० असतहो-तों. -तास. -ता. असतहो-तों. -तां. -ते.

रीतिभूतकाळ.

ती० अ-जे. -सस. -से. अ-सूं. -सां. -सत.

पूर्णभूतकाळ.

पु० असताझा-लें. -लास. -ला. असतेझा-लें. -लां. -ले.

भविष्यभूतकाळ.

पु० असणारहो-तों. -तास. -ता. असणारहो-तों. -तां. -ने.

भविष्यकाळ.

ती० अ-सेन. -सशीळ. -सेळ. अ-सूं. -साळ. -सतीळ.

अपूर्णभविष्यकाळ.

ती० असतअ-सेन. -सशीळ. -सेळ. असतअ-सूं. -साळ. -सतीळ.

वर्तमानभविष्यकाळ.

(४८)

ती० असणारजा-हें. -हेस. -हें. असणारजा-हों. -हों. -हेन.

विध्यर्थवर्तमानकाळकर्तरिप्रयोग.

पु० अमा-वा. -वास. -वा. असा-वे. -वेत. -वें.

भावींप्रयोग, अमावें. तीनही पुरुषींसमान.

भूतकाळकर्तरिप्रयोग.

पु० अमावाद्यो-तां -नाम. -ता प्रमावद्यो-तां -तां. -ते.

भावींप्रयोग, असावेद्योते.

भविष्यकाळकर्तरिप्रयोग.

पु० { असणार { असणार
असा-वा. -वास. -वा. { असा-वे. -वेत. -वें.

आज्ञार्थवर्तमानकाळकर्तरिप्रयोग.

ती० अम् अस. ऐस. असो. अ-सूं. -सा. -सोत.

संज्ञार्थवर्तमानकाळकर्तरिप्रयोग.

पु० अमतअस-लों. -ला. असतअस-लों. -लं. -ले.

भविष्यकाळ.

(४९)

पुं { असणार
अस-लों. -लास. -ला. } असणार
अस-लों. -ला. -ले.

संकेतार्थ, भूतकाळ, कर्तरिप्रयोगः

पुं अस-तों. -नास. -ता. अस-तों. -ना. -त.

भविष्यकाळ.

पुं अस-लों. -लास. -ला. अस-लों. -ला. -ले.

असधानुलाप्रयाजकभेदनादीं.

शक्यभेदः

स्वार्थ, वर्तमानकाळ.

भावकर्तरिप्रयोग, असवर्ते इत्यादि.

द्यांतील अस, द्यास्थलीं नसधानु योजित्यानें

अकरणरूपं होतात, ती व अन्य अर्थ, काळ, आ-

णि लिंगे, द्यांचीं रूपं वरील रूपां वरून जाणावीं प

रंतु आशार्थी द्वितीय पुरुषी मात्र, असूनका असं

रूपं होतें हें लक्षांत ठेवावें.

(५०)

आता क्रियापदांच्या कोणत्याही रूपाचें व्याकरण करितां यावे; म्हणून पुढें ने हा सकर्मक धातुकरणीं रूपां, सर्वार्थी, सर्वकाळीं, कर्तरिप्रयोगीं, मूळरूपाणि प्रयोजकभेदां प्रथम पुरुषीं व शक्यभेदांतृतीयपुरुषीं, पुल्लिंगी, एकवचनीं, आणिकर्मणिप्रयोगीं, पुल्लिंगी, एकवचनीं, वभावीं प्रयोगीं, चालून दाखविला आहे. बऱ्या धातूंचीं ज्या काळचीं रूपें होत नाहीत, त्या काळचीं दुसऱ्या धातूंचीं रूपें लिहिलीं आहेत.

ने धातु.

मूळरूपभेद.

स्वार्थ.

प्र० नेतीं.....	वर्तमान.	प्र० नेत होतोः.....	अ० धूः
प्र० नेत आहेः.....	अ० वः	प्र० नेई, नेत असेंः.....	सि० धूः
प्र० नेत असतोः.....	सि० वः	प्र० नेता झालोंः.....	पू० धूः
तृ० नेला.....	घृत.	तृ० नेला होताः.....	भू० धूः

तृ० नेला आहें. व० भू०	म० बोललों असावा.
म० नेणार होतो. भा० भू०	तृ० नेला असावा. } व० भू०
म० नेईन. भविष्य.	भा० नेलें असावें. }
म० नेत असेन. अ० भ०	म० नेणार असावा. भविष्य.
म० नेणार आहें. व० भ०	
तृ० नेला असलः. भू० भ०	
म० नेणार असेन. भा० भ०	

आज्ञार्थ.

म० नेऊं. वर्तमान.

संशयार्थ.

म० नेत असलों. वर्त.

म० बोललों असलों.

तृ० नेला असलः. } भूत.

भा० नेलें असलें. }

म० नेणार असलों. भविष्य.

म० नेत असेन. अ० भ०

म० बोलत असेन. व० भ०

विध्यर्थ.

तृ० न्यावा. }
भा० न्यावें. } वर्तमान.

तृ० नेत असावा. }
भा० नेत असावें. } अन्न.

तृ० न्यावा होता. }
भा० न्यावें होते. } भूत.

म० बोललोंअसेन।
 तृ० नेलाअसेल। भू०भू०
 भा० नेलेंअसेल।
 प्र० वेणारअसेनः भू०भू०

संकेतार्थः

प्र० नेतोः.....भूतः
 प्र० नेतअसतोः...अ०भू०
 म० बोललोंअसतोः
 तृ० नेलाअसता। भू०भू०
 भा० नेलेंअसतें।

तृ० नेला..... भविष्य
 प्रयोक्तृभेदस्वार्थः
 प्र० नेववितोः... वर्त०

स्थाप्रमाणं मूळरूपभेदा
 व्याआहार्याशिवाय

भेदाचीं सर्वरूपें ने पु-
 ढें ववि, व आहार्यातील
 ने पुढें वव, आणि विध्य
 र्थींन्या च्या स्थलीं ने ववा,
 ला विख्यानें होतात; तीं
 शिकणारांनीं चालवून
 दाखवावीं.

शक्यभेदस्वार्थः
 कर्तरिप्रयोगः
 तृ० नेववतोः... वर्तमानः

स्थाप्रमाणं मूळरूपभे-
 दाचें तृतीय पुरुषीं पु-
 ढिंगी, एकवचनीं जें रूप,
 त्यांतील ने पुढें वव, आ-
 णिन्या च्या स्थलीं ने ववा

लाविल्यानें ह्या भेदाची सर्वरूपे होतात, तीं शि-
कणारांनीं चाळवून दाखवावीं.

ह्या तीन ही भेदांतील ने धातूच्या नेत, ह्या रूपापु
ढें नस धातूचीं रूपे यांजिल्यानें अकरणरूपे होतात

धातुसाधितशब्द.

धातूवरून अनेकार्थी अनेक प्रत्यय होऊन सा
धलेले जे शब्द, त्यांना धातुसाधितशब्द म्हणतात.
ह्यांचे नाम, विशेषण, आणि अव्यय असे तीन भे-
द आहेत. त्यांत अक, आ, आट, ई, ईव, ऊ, ऊं, एं, ण, ष,
णार, णावळ, णी, णुक, णें, इत्यादि प्रत्यय लागून धातु
साधितनामें होतात, कचित् धातूंचें मूळरूपच धा
तुसाधितनाम होतें, उ० शिक्षक, ठेवा, स्वदस, राद,
बुढी, चरीव, स्वाऊ, हंस, रडे, झांडण, तुकणा, सागणा
र, साणावळ, मळणी, छळणुक, करारें, थोवड, इ०
आणि आऊ, आवू, आवी, ऊ, आट, पाऊ, पाया, व,

पट, रा, ला, लेला, इत्यादि प्रत्यय लागून धातुसाधि-
 त विशेषणें होतात; उ० जळाऊ, खेळाडू, बसावयाचा,
 कळलातू, जळकातापट, देखणाऊ, धावणारा, रांग-
 ताधुपट, माजरा, बांधलासिंह, पाहिलेला, इ० इत-
 नीं नामें लिहिलीं आहेत, तीं प्रयोग वशात् विशेष-
 णें, आणि विशेषणें आहेत, तीं नामें होतात.

धातुसाधित अव्ययें.

ज्या धातुसाधितां सलिंग, वचन, विभक्ति, इत्या-
 दि कार्यें होत नाहींत; परंतु कित्येक काळ मात्र ला-
 गतात; त्यांना धातुसाधित अव्ययें म्हणतात. हीं त,
 तीं, तांना, असतां, असतांना, ऊन, ऊं, आरें, इत्यादि
 प्रत्यय लागून होतात; उ०

नेत, नेतां, नेतांना. वर्तमानकालवाचक.

नेत असतां, नेत असतांना. - अपूर्णवर्त. का. वा.

नेऊन. भूतकालवाचक.

नंऊं. निमित्तवाचक-

न्यावे. विधिवाचक-

विभक्तींचे अर्थ.

प्रथमा.

द्या विभक्तीचे कर्ता, कर्म, परिमाण, आणि उद्देश,
असे चार अर्थ आहेत; उ० विठूनिजतो, द्या वाक्यां-
त विठू ही कर्तारि प्रथमा, तो घर बाधितो, तो त्याला
काठी मारितो, द्यांत घर, काठी, द्या कर्माधीं प्र०, एक पा
यली गहूं, मी बहुत दाहरे फिरलों, द्यांत पायली, दाहरे,
द्या परिमाणार्थीं प्र०, विष्णु, चिंतु हरि, द्यांना धरून आ
ण, नारायण म्हणून एक मुलगा होता, द्यांत विष्णु,
चिंतु हरि, नारायण, द्या उद्देशार्थीं प्र०, असें जाणावे.

द्वितीया.

द्या विभक्तीचा अर्थ कर्म; उ० तो मला मारितो, द्या
त मला ही कर्माधीं द्वितीया होय.

(५६)

तृतीया.

स्या विभक्तीचे कर्त्ता, करण, हेतु, अंगविकार, सह,
सन्निधान, आणि गुण, असे सात अर्थ आहेत, उ० रा-
मानें गाय दिली, द्यांत रामानें ही कर्त्तरितृतीया, मीं
तरवारीनें बाघ मारिला, रिकाम्या हातीं देवास जाऊं-
नये, द्यांत तरवारीनें हातीं, द्या करणांतू, तो गांव दुक-
ळानें ओस पडला, द्यांत दुकळानें ही हेत्वर्थीतू, अं-
गानें पुष्ट, द्यांत अंगानें ही अंगविकारीतू, तूं मळक्या
वरानें फिरून को, द्यांत वरानें ही सहाथीतू, यानें
मशींकजा केला, द्यांत मशीं ही सन्निधानीतू, मनानें
मोकळा, द्यांत मनानें ही गुण बोधक तृतीया होय.

चतुर्थी.

स्या विभक्तीचे संमदान, करण, अधिकरण, असे
तीन अर्थ आहेत, उ० राजा ब्राम्हणास द्रव्य देतो,
द्यांत ब्राम्हणास ही संमदानी चतुर्थी, द्या घोडा ऐ-

शांरुपयांस दंतला, मला भात करवतो, द्यांतरुप-
यांस, मला, ही करणी च०; पुण्यास गेला, द्यांत पुण्या
सही अधिकरणी चतुर्थी जाणावी.

पंचमी.

द्याविभक्तीचा अर्थ अपादान म्हणजे वियोग; उ०
काशीहून आला, द्यांत काशीहून ही अपादानार्थी
पंचमी होय.

षष्ठी.

द्या विभक्तीचे संबंध, करण, गुण, अपादान, आ-
णि अधिकरण, असे पांच अर्थ आहेत; उ० देवाची
घांट, द्यांत देवाची ही संबंधार्थी षष्ठी; माझ्या बोल-
ण्याचा राग येतो, द्यांत बोलण्याचा ही करणी षष्ठी;
मनाचा सोकळा, द्यांत मनाचा ही गुणबोधक षष्ठी;
मी केसांचा त्यास सांगतो आहे, द्यांत केसांचा ही
अपादानार्थी ष० रात्रीचा जागती, द्यांत रात्रीचा

(५८)

ही अधिकरणी पृष्ठी जाणावी.

सप्तमी.

द्या विभक्तीचे अधिकरण, आणि अवधि, असे दोन अर्थ आहेत; उ० घरांत रहातो, द्यांत घरांत ही अधिकरणी सप्तमी; मी क्षणांत येतो, द्यांत क्षणांत ही अवध्यर्थी सप्तमी जाणावी.

संबोधन.

ही विभक्ति दुसऱ्यास हाक मारणे किंवा त्याचे मन आपणाकडे ओढून घेणे, द्या अर्थी होते; उ० मुलांनो, देव हो, इ० हा प्रथमेचा भेद आहे.

अव्यय.

ज्या शब्दास लिंग, वचन, विभक्ति इत्यादिकार्ये होत नाहीत, त्याला अव्यय म्हणतात; उ० जेव्हां, परंतु, पर्यंत, वहावा, इ० द्याचे क्रिया विशेषण, उभयान्वयी, शब्दयोगी, आणि केवळ प्रयोगी, असे चार भेद आहेत.

क्रियाविशेषण.

ज्या शब्दें कसून क्रियेच्या गुणाचा अथवा प्रकाराचा बोध होतो, त्याला क्रिया विशेषण अव्यय म्हणतात उ० लवकर येतो, हंसत बोलतो, फार चांगले लिहितो, पकनू उठला इ० हीं शुद्ध अव्यये, धातुसाधितें, शुद्ध विशेषणें (हीं प्रायः नपुंसकां असावीं), आणि अनुकरणवाचकें, अशीं चार प्रकारचीं असतात.

ह्या अव्ययांचे कित्येक अर्थ पुढें लिहितों.

कालवाचक. जेव्हां, तेव्हां, केव्हां, एव्हां, आज, उद्यां, काल, परवा, एरवां, पूर्वी, नंतर, यदा, दरसाल, गुहस्तां, शिवटी, वारंवार, इ०.

स्थलवाचक. जिकडे, तिकडे, इकडे, एथें, जेथें, तेथें, खालीं, वर, पुढें, मागे, घरोघर, इ०.

संख्यावाचक. एकदां, दोनदां, चारदां, शंभरदां, इ०.

क्रमवाचक. पहिल्यानें, दुसऱ्यानें, पांचव्यानें, इ०.

(६०)

निश्चयार्थक. स्वचित, निःसंशय, निश्चांत, इ०.

स्वीकारार्थक. उत्तम, होय, हां, खरे, ठीक, बरे, इ०.

अनुकरण) फटकनूटपकर, झटदिनी, चटदिनी,
वाचक.) भसाभस, गटागट, गपागप, इ०.

उभयान्वयी अव्यय.

ज्या अव्ययाचा अन्वयक्षणजे संबंध दोन शब्द अथवा

दोन वाक्ये यांकडे असतो, त्याला उभयान्वयी अव्यय क्ष-

णतात, उ० कदाचित् किं बहुना, कीं म्हणजे तथापि, इ०.

द्या अव्ययाचे किं, ते एक अर्थ पुढें लिहितों.

समुच्चयार्थक. आणि, व, आणि स्वी, इत्यादि.

न्यूनबोधक. परंतु, यण, प्रायः, प्रायशः, क्वचित्, इ०.

पक्षबोधक. अथवा किंवा, पक्षीं, नाहीं तर किं बहुना, इ०.

कारणबोधक. म्हणून, कारण, कां, कीं, कां जर, यास, इ०.

संकेतवाचक. जर, तर, जरी, तरी, यद्यपि, तथापि, इ०.

• सन्, चव, चव, जे समुदाय, न्यूनम्, कमी, पक्ष, म्ह० वाचू किंवा
• भेद, कारणम्, हेतु, संकेत म्ह० कार्य घट्टप्या चें कारण.

(६१)

शब्दयोगी अव्यय.

ज्या अव्ययाचा प्रयोग शब्दावांचून होत नाही,
त्याला शब्दयोगी अव्यय म्हणतात, उ० विद्वान्ज-
वल विनयवसतो, ईश्वरच मोक्षदाता आहे, इ० द्या-
चे विकारक आणि अविकारक असे दोन भेद आहेत.

विकारक शब्दयोगी.

ज्या अव्ययाच्या योगाने मागील शब्दाचे सामा-
न्यरूप होते, त्याला विकारक शब्दयोगी अव्यय म्ह-
णतात, उ० सभोवता, शिवाय, वांचून, पावेतो, पर्यंत, बद-
ल, ऐकजी, प्रमाणे, सारिखा, सन्निध, जवळून, वरती, इ०
द्यां शिवाय पूर्वी जीं विभक्त्यर्थक आणि संबोध-
नार्थक अव्यये सांगितलीं, तीं सर्व शब्दयोगी जाणावीं.

अविकारक शब्दयोगी.

जे अव्यय शब्दयोगी कसून, ज्या शब्दाशीं त्या-

* विकारक म्हणजे फेर बदल करणारे आणि अविकारक म्ह-
णजे फेर फारने करणारे.

(५)

चा योग होतो, त्या शब्दाचें सामान्यरूप होत नाही,
त्याला अविकारक शब्दयोगी अव्यय म्हणतात. ह्या
चे दोन भेद आहेत, उ० च, ही ना, हे स्वील, पण, मात्र,
इ०. ह्यांना वाद्द शब्दयोगी, आणि (मी आपला जा
तो), आपला, वेदा, परता, इत्यादिकांस वाक्यालं
कारार्थक अव्यय म्हणतात.

केवळ प्रयोगी अव्यय.

ज्या अव्ययापासून हर्षशोकादिउद्गारांचा बो
ध होतो, त्याला केवळ प्रयोगी अव्यय म्हणतात. ह्या
चे कित्येक अर्थ पुढें लिहितों, उ० छतू, छिः, थू, उंः,
अंः, शिवशिव, विष्णवेन मः, इ० धिक्कारार्थक, ऊंः,
अँः, आईआई, अरेरे, इ० दुः स्ववाचक, हा, अहा,
अहाहा, अलल, अवव, इ० आश्चर्यार्थक, वाः, काव
मोंन, इ० हर्षवाचक, वहावा, शाबास, मले, इ० धन्य
तार्थक, जी, अदो, इ० आर्जवार्थक अव्ययें होत.

भागतिसरा, वाक्यरचना.

ज्याचा अर्थ पूर्ण होतो असा जो परस्परान्वयीशब्दांचा समुदाय त्यास वाक्य म्हणावे. आणि त्यांतील शब्दांची अर्थानुसंबंधाने जी जोडणी तिला वाक्यरचना म्हणतात. याक्ये पूर्ण, अपूर्ण आणि मिश्र, अशी तीन प्रकारची आहेत. उ० तां गेला हे पूर्ण वाक्य, जो काल आला होता हे अपूर्ण वाक्य, नां, मी गेलों नाहीं, असे म्हणतां हे मिश्र वाक्य. इत्यादि.

वाक्यांत कोणता तरी प्रयोग असतो. तें प्रयोगकर्तेरि, कर्मणि, आणि भावी, असे तीन आहेत.

कर्तेरि प्रयोग.

द्याचें अकर्मक कर्तेरि, सकर्मक कर्तेरि, आणि भाव कर्तेरि, असे तीन भेद आहेत.

अकर्मक कर्तेरि प्रयोग.

पूर्वीं प्रथमान्त कर्ता, नंतर अकर्मक धातूंचें को

णत्याही काळाचें त्रि वाचद असून तें कर्त्याच्या
 लिंगवचनानुरूप असतें, त्याला अकर्मक कर्तारि
 प्रयोग म्हणतात; उ० मीर हातों, तूं गेलास, तो हो-
 ईल, माझ्यानें अथवा मला भात करवतो, मला
 गणपती करितां येतो, मला निजावें लागते, म-
 ला पूजा करावी लागते, इत्यादि.

सकर्मक कर्तारि प्रयोग.

प्रथमान्त कर्ता, नंतर प्रथमान्त किंवा (विशेषक
 रून सर्वनाम व प्राणिवाचक विशेषनाम असून
 स) द्वितीयान्त कर्म, आणि शोबटीं सकर्मक धातूं
 चें वर्तमान काळीं व भविष्यकाळीं आणि पद धातू
 च्या गणां भेदोणत्याही काळीं क्रियापद असून, कर्त-
 ऱ्या लिंगवचनानुरूप असतें, त्याला सकर्मक कर्त-
 ऱरि प्रयोग म्हणतात; उ० हरिपुस्तक वाचितो, तो त्र

+ पद शिकारीक, जम, प्री, शोक, म्हण, मुक, मसाक, विसर, सा-
 ज, जेव, पाव, इत्यादि हा पद धातू भागण होव.

